

ОДЕСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ

АНІЩУК Ніна Володимирівна

УДК 340.12:396.2

**ПРАВОВІ ЗАСОБИ ВИКОРІНЕННЯ ГЕНДЕРНОГО НАСИЛЬСТВА
В УКРАЇНІ: ІСТОРИКО-ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ**

Спеціальність 12.00.01. – теорія та історія держави і права;
історія політичних і правових учень

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Одеса–2008

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Одеській національній юридичній академії Міністерства освіти і науки України.

Науковий консультант доктор юридичних наук, професор
ОБОРОТОВ Юрій Миколайович,
Одеська національна юридична академія,
проректор з наукової роботи, завідувач
кафедри теорії держави та права

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
ЛУЦЬ Людмила Андріївна,
Львівський національний університет
імені Івана Франка, завідувач
кафедри теорії та філософії права;

доктор юридичних наук, професор
МУРАШИН Олександр Геннадійович,
Відкритий міжнародний університет
розвитку людини “Україна”, професор
кафедри теорії та історії держави і права;

доктор юридичних наук, доцент
ДАШКОВСЬКА Олена Ростиславівна,
Національна юридична академія України
імені Ярослава Мудрого, професор кафедри
теорії держави і права

Захист відбудеться “10” жовтня 2008 р. о 10⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.086.01 Одеської національної юридичної академії за адресою: 65009, м. Одеса, Фонтанська дорога, 23.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Одеської національної юридичної академії за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Піонерська, 2.

Автореферат розісланий “06” вересня 2008 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л. Р. Біла

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. На початку ХХІ ст. перед вітчизняною юриспруденцією поставлено нові завдання теоретико-методологічного та практичного характеру, обумовлені вимогами нинішнього часу, у зв'язку з необхідністю висвітлення гендерних проблем, визначення їх місця у правовому просторі, взаємозв'язку з існуючими соціально-економічними, політичними реаліями та потребами сьогодення. Одним із важливих її завдань є формування та розвиток теорії гендерного права – нового напрямку юридичної науки, який набув визнання в сучасних Північноамериканських, Скандинавських та інших країнах Європейського Союзу, призначенням якого є розгляд широкого кола теоретико-правових проблем у сфері гендера, зокрема і у тому аспекті, що стосується дослідження гендерного насильства у контексті соціостатевої нерівності та дискримінації за статевою ознакою. За таких умов важливого значення на сучасному етапі побудови паритетної демократії в Україні набуває висвітлення проблеми гендерного насильства під кутом зору дослідження правових засобів його викорінення у контексті формування вітчизняного гендерного права.

Аналіз матеріалів експертних обстежень і доповідей міжнародних конвенційних органів ООН, документів і матеріалів правозахисних організацій свідчить, що гендерне насильство являє собою актуальну правову проблему для багатьох країн світу, у тому числі й для України, пов'язану насамперед із соціостатевою нерівністю та гендерною дискримінацією щодо жінок. Про це, зокрема, йдеться у положеннях ст. 4 Декларації ГА ООН „Про викорінення насильства щодо жінок” від 20 грудня 1993 р., де зазначається, що „держави повинні негайно приступити до здійснення всіма належними засобами політики викорінення насильства щодо жінок і з цією метою заохочувати дослідження про причини, характер, ступінь та наслідки насильства щодо жінок”.

Враховуючи гостроту проблеми гендерного насильства, Україна не стоїть осторонь щодо її розв'язання. У 2006 р. вона стала першою країною в Європі, яка розпочала дворічну європейську кампанію подолання гендерного насильства в сім'ї, зокрема щодо жінок, що стартувала у Мадриді (Іспанія). До того ж із 2001 р. Україна бере активну участь у проведенні щорічної всесвітньої акції „16 днів протидії гендерному насильству”, яка розпочинається 25 листопада, у Міжнародний день боротьби за ліквідацію насильства щодо жінок, та завершується 10 грудня, у Всесвітній день прав людини.

Актуальність обраної теми значною мірою обумовлена і ступенем розроблення проблеми. На сьогодні українські правознавці не приділяють пріоритетної уваги висвітленню гендерної проблематики в цілому, зокрема, у тій частині, що стосується обраної теми, яка ще не стала об'єктом спеціальних досліджень в юриспруденції. Оскільки нинішній етап становлення гендерного права в Україні вимагає дедалі більш глибокого наукового аналізу теоретичних і практичних аспектів впровадження гендерного підходу в сучасну практику правовідносин, цей фактор також обумовив вибір теми дисертації, яку уперше запропоновано розглянути під кутом зору проблеми рівноправ'я статей. Причому специфіка цього дослідження

полягає в тому, що порушена проблема розглядається насамперед під кутом зору законодавчого забезпечення та реалізації прав жінок, оскільки саме представниці слабкої статі більш за все зазнають гендерного насильства як дискримінації за статевою ознакою.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана в рамках комплексної науково-дослідної теми Одеської національної юридичної академії „Традиції і новації в сучасній українській державності і правовому житті” (державний реєстраційний номер 0106U004970) на 2006–2010 рр. і є складовою частиною досліджень кафедр теорії держави та права, історії держави та права цього навчального закладу, які працюють над науковим розробленням теоретико- та історико-правових аспектів вищезгаданої теми.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є комплексний та системний історико-теоретичний аналіз проблеми гендерного насильства під кутом зору висвітлення правових засобів його викорінення в Україні та формулювання на цій основі науково обґрунтованих положень, висновків і пропозицій, що відкривають нове бачення цієї проблеми в рамках гендерного права.

Визначена мета зумовила постановку та вирішення таких завдань:

з'ясувати роль та значення гендерного підходу в осягненні феномена насильства за ознакою статі;

проаналізувати історичний розвиток і сучасний стан розроблення досліджуваної проблеми, її джерельну базу;

фундаменталізувати теоретичну базу щодо розкриття правових аспектів гендера як складного соціального конструкта;

дослідити концептуальні засади становлення та розвитку гендерного права у світі, виявити особливості його формування в Україні;

розкрити загальнотеоретичні проблеми використання правових засобів у гендерному законодавстві;

обґрунтувати роль гендерного права у розв'язанні проблеми гендерного насильства з позицій порівняльного підходу та обміну національним досвідом;

здійснити теоретичну інтерпретацію юридичної категорії „гендерне насильство”, виокремити особливості змісту цієї категорії;

визначити місце та співвідношення „гендерного насильства” у понятійному апараті гендерного права;

встановити взаємозв'язок між гендерним насильством, дискримінацією за статевою ознакою та соціостатевою нерівністю;

висвітлити специфічну природу, сутність та типологію основних форм гендерного насильства на фоні проблеми рівноправ'я статей;

розглянути юридичну заборону гендерного насильства як правовий засіб забезпечення соціостатевої рівності в еволюції прав жінок;

виявити характерні риси явища гендерного насильства з погляду соціостатевої дискримінації, здійснивши ґрунтовний аналіз проблеми рівноправ'я статей в українському суспільстві;

висвітлити історичну ретроспективу процесу формування вітчизняного законодавства щодо забезпечення прав жінок у сфері подолання насильства за

ознакою статі;

здійснити компаративістський аналіз вітчизняного та зарубіжного правового досвіду щодо розв'язання проблеми насильства за ознакою статі на сучасному етапі формування та реалізації гендерної політики та гендерного права;

розробити теоретичні та практичні рекомендації щодо удосконалення правових засобів забезпечення соціостатевої рівності у контексті викорінення насильства за ознакою статі в незалежній Україні, спираючись на гендерні перетворення тих зарубіжних країн, де вони набули значного поширення і розвитку.

Об'єкт ом дослідження є сфера суспільних відносин, в якій здійснюються формування та розвиток правових засобів, спрямованих на викорінення гендерного насильства в Україні.

Предмет ом дослідження є історико-теоретичні положення, концептуальні підходи до аналізу правових засобів викорінення гендерного насильства в Україні.

Мет оди дослідження. З метою одержання найбільш достовірних наукових результатів у дослідженні застосовувалася система принципів, прийомів та підходів, яка побудована на філософських, загальнонаукових та спеціальних методах. Використання філософських принципів і методів дало змогу забезпечити єдність соціально-правового та гносеологічного аналізу явища гендерного насильства, історизм, об'єктивність, конкретність істини тощо. Системний, структурно-функціональний, історико-порівняльний та інші методи використовувалися для досягнення розуміння взаємодії між гендерним насильством та соціостатевою дискримінацією в контексті проблеми рівноправ'я жінок та чоловіків. Використання компаративістського методу дозволило зробити порівняння феномена гендерного насильства в Україні та зарубіжних країнах з різними правовими системами, а також виявлення загальних рис і специфічних особливостей розвитку вітчизняного та іноземного гендерного законодавства на шляху викорінення цього явища. З арсеналу спеціальних методів використовувалися догматичний, а також метод правового експерименту, за допомогою яких поглиблено понятійний апарат гендерного права, сформульовано нові наукові поняття з обраного напрямку дослідження та надано пропозиції щодо вдосконалення українського законодавства про гендерну рівність з урахуванням позитивного світового досвіду гендерних перетворень.

Основним методологічним принципам, підходам і методам дослідження окремо присвячені підрозділи 1.1 та 1.2 розділу 1 дисертації.

Теоретичну основу дослідження становлять наукові роботи вітчизняних учених у галузі теорії та історії держави і права, філософії права – Х. Бехруза, М. Дамірлі, А. Зайця, О. Івакіна, В. Іванова, С. Ківалова, А. Козловського, М. Козюбри, О. Копиленка, Л. Луць, О. Мурашина, Ю. Оборотова, М. Орзіха, П. Рабіновича, В. Сіренка, О. Скакун, О. Тимощука, Є. Харитонова, О. Ющика та ін.

Теоретичною основою дослідження є також праці вітчизняних та зарубіжних вчених-гендеристів – С. Айвазової, Н. Болотіної, М. Буроменського, О. Вороніної, В. Глиняного, О. Дашковської, Л. Завадської, Л. Кормич, Н. Лавріненко, І. Лаврінчук, К. Левченко, Л. Леонтєвої, О. Матвієнко, Т. Мельник, Н. Оніщенко, Л. Петришиної, Н. Пушкарьової, С. Поленіної, О. Рудневої, З. Ромовської, Л. Смоляр,

Г. Терещенка, М. Томашевської та ін., які значною мірою допомогли здійснити розроблення теоретико-методологічної основи дисертаційного дослідження.

Джерельна основа дослідження теми є широкою і різноманітною. Вона включає сім груп та дванадцять підгруп джерел, що аналізуються у підрозділі 1.3 розділу 1 дисертації.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є першою у вітчизняному правознавстві спробою на основі комплексного підходу з використанням нових можливостей методології наукових досліджень висвітлення проблеми гендерного насильства під кутом зору здійснення історико-теоретичного аналізу правових засобів його викорінення в Україні. Наукова новизна також визначається сучасною постановкою проблеми, розглядом її з урахуванням нинішніх тенденцій формування гендерного права, що також є новим напрямом юриспруденції, який набув визнання у ряді країн з паритетною демократією у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. У науковій літературі в такому ракурсі питання до цього часу не ставилося.

На основі здійсненого дослідження сформульовано низку нових для юридичної науки понять, концептуальних у теоретичному плані і важливих для юридичної практики висновків і узагальнень, одержаних особисто автором, які знаходять відображення у таких положеннях:

уперше:

здійснено розробку концепцій гендерного права, які дають змогу оцінити стан проблеми гендерного насильства у законодавчій сфері з погляду втілення в ній принципу гендерної рівності та інтегрування його в усі галузі та сфери права. Гендерний підхід, покладений в основу дослідження, дозволив окреслити місце гендерної проблематики у правовій політиці України, а також висвітлити роль гендерного права щодо викорінення гендерного насильства як різновиду насильства, спрямованого на приватних осіб чи на групи осіб за ознакою статі. Такий підхід кардинально руйнує традиційні погляди, за якими тема насильства в юридичній науці розглядалася переважно як кримінально-правова та кримінофамілістична проблема. Зміна цієї позиції у бік гендерного права мотивується тим, що гендерне насильство пов'язано з існуванням гендерної нерівності;

визначено сутність категорії „гендерне насильство”, її місце та співвідношення у понятійному апараті гендерного права. Доведено, що ця категорія перш за все пов'язана з категоріями прав людини і насамперед прав жінок, оскільки гендерне насильство є порушенням загальнолюдських прав всупереч принципу рівноправ'я статей. У цьому аспекті цей різновид насильства безпосередньо пов'язаний з поняттями „гендерна нерівність” та „соціостатева дискримінація”. Сформульовано висновок про те, що, будучи крайньою формою гендерної нерівності, гендерне насильство посилює підпорядкованість жінок та укорінює владу та домінування чоловіків всупереч принципу рівноправ'я статей, призводячи до порушення фундаментальних прав людини. Викорінення гендерної дискримінації являє собою невід'ємну частину зусиль щодо його припинення;

розглянуто процес реалізації гендерних стратегій у сфері законотворчої діяльності щодо викорінення гендерного насильства, показано наслідки діяльності,

її результативність щодо забезпечення рівних прав і можливостей жінок та чоловіків та на підставі цього надано рекомендації щодо творення нових норм гендерного права відповідно до сучасних потреб перехідного періоду і властивих для нього перетворень. Зокрема, наголошено на необхідності включення поняття гендерного насильства до Закону України „Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків” від 8 вересня 2005 р., а в подальшому й розроблення та прийняття Гендерного кодексу України, в якому було б приділено увагу і такій важливій проблемі сьогодення, як гендерне насильство у контексті дискримінації за статевою ознакою;

окреслено передумови виникнення феномена гендерного насильства та виявлено його наслідки для сучасного суспільства крізь гендерно-правовий вимір, завдяки чому в дисертації наголошено на тому, що патріархальні традиції, які панували протягом багатьох століть, релігійне виправдовування домінуючої ролі чоловіків та другорядної ролі жінок у суспільстві та сім'ї сприяли поширенню гендерної дискримінації, внаслідок чого гендерне насильство оцінювалося як щось традиційне, що не залежить від глобальних соціальних потрясінь та змін. Через це гендерне насильство стало найбільш поширеним у світі, але досі маловизнаним порушенням прав жінок, яке на сьогодні зустрічається в усіх соціальних, економічних, релігійних та культурних групах;

досліджено типологію основних форм гендерного насильства у 7 запропонованих автором варіантах, що дозволило сформулювати висновок про те, що в сучасній юриспруденції немає класичного зразка щодо окреслення типології гендерного насильства, оскільки воно набуває різних форм та охоплює різні соціальні класи і культури;

розглянуто процес еволюції прав жінок щодо викорінення гендерного насильства у контексті соціостатевої нерівності, що дозволило сформулювати тезу про те, що порушена проблема набула всесвітнього значення лише наприкінці минулого століття із прийняттям Декларації ГА ООН „Про викорінення насильства щодо жінок” 1993 р., коли вперше було доведено те, що гендерна нерівність підтримується різноманітними формами гендерного насильства;

проаналізовано заключні зауваження та рекомендації конвенційних органів ООН, наданих Україні щодо стану дотримання прав людини, завдяки чому доведено, що світова спільнота стурбована нинішньою ситуацією в українському суспільстві з проблеми гендерного насильства як соціостатевої дискримінації, внаслідок чого закликає вживати усіх необхідних правових засобів щодо її нагального розв'язання;

здійснено компаративістський аналіз вітчизняного законодавства із зарубіжним досвідом гендерної правотворчості та механізму правозастосування з урахуванням національних особливостей у сфері викорінення насильства за ознакою статі і на підставі цього надано пропозиції щодо удосконалення чинного законодавства України, спираючись на гендерні перетворення країн з паритетною демократією;

удосконалено:

дослідження феномена насильства за статевою ознакою в історичному минулому України, що дозволило довести, що у попередні часи правознавці не

здійснювали комплексного аналізу цієї проблеми у гендерно-правовому аспекті, тобто з позиції висвітлення цього явища у його взаємозв'язку із соціостатевою дискримінацією;

здійснення гендерно-правового аналізу інституту сексуальних домагань на роботі, на підставі чого сформульовано висновок про те, що цей інститут, будучи безпосередньо пов'язаним з проблемою гендерного насильства, потребує більш ґрунтовного розроблення у чинному законодавстві України відповідно до зарубіжного правового досвіду гендерних перетворень;

набуло подальшого розвитку:

розуміння термінів „гендерна рівність”, „соціостатева нерівність”, „дискримінація за ознакою статі”, „гендерні переслідування” та виявлення особливостей їх співвідношення, чим значно удосконалено понятійний апарат гендерного права;

висвітлення тенденцій формування інфраструктури правового регулювання у сфері гендера щодо визначення інститутів, які здійснюватимуть вплив на гендерні процеси. На підставі цього доводиться, що на сьогодні у гендерному праві склалися дві основні течії навколо визначення його інститутів, пов'язаних із дослідженням гендерної рівності, з одного боку, та гендерної дискримінації, з іншого;

дослідження процесу гармонізації національного законодавства з міжнародним щодо його гендерної проблематики, що дозволило визначити стан законодавчого забезпечення гендерного розвитку суспільства та показати місце законодавства у виробленні та здійсненні гендерних пріоритетів;

окреслення місця гендерної проблематики у правовому житті України, на підставі чого висвітлено процес активізації гендерної діяльності у сфері права та визначено його роль у структурі гендерної політики. На підставі цього сформульовано тезу, що актуалізація гендерного питання повинна мати не тимчасовий характер, а стати пріоритетним напрямом гендерної політики України в усіх без винятку сферах.

Практичне значення одержаних результатів. Сформульовані в дисертації положення, узагальнення, висновки та рекомендації у своїй сукупності надають певну цілісну картину теоретичних та практичних проблем такого нового напрямку юриспруденції, як гендерне право, в рамках якого досліджується і проблема гендерного насильства, та можуть бути використані у подальшому на таких рівнях:

науково-дослідному – для подальшого розвитку теорії гендерного права, гендерних досліджень, поглиблення наукових знань, пов'язаних із вивченням проблеми гендерного насильства як соціостатевої дискримінації, створення для цього необхідної теоретичної бази;

науково-освітньому – для сприяння вдосконаленню навчального процесу при викладанні курсів з нового напрямку у світовій юридичній науці – гендерного права, спеціальних дисциплін з гендерної проблематики – гендерної соціології, гендерної психології та ін., а також при підготовці відповідних навчальних видань;

інформаційно-аналітичному – для застосовування у процесі поширення знань про викорінення гендерного насильства, під впливом яких має бути сформований в українському суспільстві новий гендерний менталітет, спрямований на визнання

цього різновиду насильства як крайньої форми соціостатевої нерівності;

правотворчому – в період проведення гендерної експертизи українського законодавства як об'єктивної необхідності створення правових можливостей забезпечення гендерної рівності в реальному житті, в усіх сферах його функціонування. Висновки, концептуальні підходи, які містяться в дослідженні, можуть бути використані Верховною Радою України у процесі розроблення та прийняття законів, що регламентують проблему гендерного права;

внутрішньодержавному – в роботі центральних і місцевих органів виконавчої влади щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, правоохоронних органів при розв'язанні проблеми гендерного насильства.

Апробація результатів дослідження. Основні положення й висновки дисертаційного дослідження апробовано на міжнародних, республіканських і міжвузівських наукових конференціях, симпозіумах, „круглих столах” та теоретичних диспутах, зокрема на: всеукраїнській науково-практичній конференції молодих учених „Політика та політична культура в умовах становлення та розвитку українського суспільства” (Одеса, 14–15 червня, 1999 р.); міжнародній науково-практичній конференції молодих учених „Молодь третього тисячоліття: гуманітарні проблеми та шляхи їх розв'язання” (Одеса, 15–16 червня 2000 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції молодих учених: „Молодь та суспільство: шляхи розв'язання проблем” (Одеса, 18–19 червня, 2001 р.); симпозіумі ОНЮА „Права людини та сучасні проблеми розвитку українського суспільства (Одеса, 23 квітня 2001 р.); щорічній науковій конференції професорсько-викладацького складу ОНЮА, присвяченій третій річниці присвоєння ОНЮА статусу національної (Одеса, 23–24 квітня 2003 р.); міжнародній конференції „Незаконна міграція як загроза міжнародній стабільності та безпеці держав” (Мінськ, 27–28 листопада 2003 р.), 7-й (59-й) звітній науковій конференції професорсько-викладацького і аспірантського складу ОНЮА, присвяченій четвертій річниці присвоєння ОНЮА статусу національної (Одеса, 22–23 квітня 2004 р.); 9-й звітній науковій конференції професорсько-викладацького і аспірантського складу ОНЮА (Одеса, 26 квітня 2006 р.); 10-й ювілейній звітній науковій конференції професорсько-викладацького і аспірантського складу ОНЮА (Одеса, 27–28 квітня 2007 р.); II Міжнародній науково-практичній конференції „Гендерна політика міст: історія і сучасність” (Харків, 23–24 травня 2007 р.), III звітній науково-практичній конференції професорсько-викладацького складу та молодих науковців вищої юридичної школи МГУ (Одеса, 28 березня 2008 р.), міжнародній науковій конференції „Питання удосконалення методології сучасної юриспруденції (пам'яті професора О. В. Сурілова)” (Одеса, 28–29 березня 2008 р.), I науково-практичній конференції студентів, аспірантів та молодих науковців МГУ (Одеса, 16 квітня 2008 р.), IV Всеукраїнській науково-практичній конференції „Правова система суспільства: сучасні проблеми та перспективи розвитку” (Кіровоград, 18 квітня 2008 р.), Всеукраїнській науковій конференції професорсько-викладацького та аспірантського складу „Правове життя сучасної України” (Одеса, 18–19 квітня 2008 р.) та ін. Підсумки розроблення проблеми також апробовані під час обговорення на

кафедрах теорії держави та права, історії держави та права, у навчальному процесі при проведенні лекцій та практичних занять в ОНЮА.

Публікації. Результати дисертаційного дослідження знайшли своє відображення у 40 публікаціях, серед яких монографія „Гендерне насильство у правовому житті України” (2007), 28 наукових статей у фахових виданнях, перелік яких затверджено ВАК України, а також інших наукових працях з гендерної проблематики.

Структура дисертації. Специфіка проблем, що стали об’єктом дослідження, зумовила його логіку та структуру. Робота складається зі вступу, семи розділів, поділених на підрозділи та пункти, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 398 сторінок, із них основного тексту – 363 сторінки. Список використаних джерел включає 367 найменувань і розташований на 35 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовується актуальність проблеми, її зв’язок з науковими темами, формулюються мета та завдання дослідження, визначаються об’єкт, предмет, методи дослідження, висвітлюються концепція роботи, її наукова новизна, теоретичне та практичне значення, аналізується ступінь апробації й реалізації одержаних результатів.

У **першому розділі „Методологія, джерельна база та історіографія досліджуваної проблеми”**, що складається із трьох підрозділів, увага концентрується на науковому обґрунтуванні теоретичних засад методології досліджуваної проблеми. Комплексне використання методології юридичної науки та джерельної бази до обраного напрямку дослідження дозволяє всебічно підійти до огляду порушеної проблеми. Історіографічний аналіз допомагає встановити ступінь наукової розробки питання та довести його малодослідженість та актуальність.

У **підрозділі 1.1. „Теоретико-методологічні засади дослідження”** з урахуванням нової методологічної концепції, що склалася у сучасній юриспруденції, використовуються різноманітні принципи, підходи та методи пізнання у їх сукупності та взаємозв’язку, що зумовлено характером дослідження, поставленою метою та завданнями теоретичного та практичного аналізу.

У роботі увага приділяється з’ясуванню ролі та значення таких методологічних принципів наукового пізнання: комплексного використання методології юридичної науки, що є необхідною умовою для продуктивного вивчення досліджуваної проблеми; об’єктивності, що вимагає науково обґрунтованих положень, неприйняття абстрактних стереотипів, уявлення явищ у чорно-білих тонах; цілісності, що знайшов свій вияв у юридичному визначенні понятійного апарату гендерного права, що внесло системоутворюючу єдність і логічний зв’язок у процесі теоретичного аналізу проблеми гендерного насильства у контексті дискримінації за ознакою статі та соціостатевої нерівності; конкретності, що дало можливість логічно та послідовно викласти матеріал на основі діалектичного руху від визначення вихідної категорії гендерного насильства через її змістовно-теоретичне наповнення

й розкриття суттєвих ознак до практичного розгляду отриманих результатів щодо викорінення гендерного насильства; плюралізму (ідеологічної багатоманітності), за допомогою якого дослідження пронизане великою кількістю наукових поглядів, підходів, позицій, концепцій правового та філософського характеру з порушеної проблеми.

Серед методологічних підходів, покладених в основу дослідження, заслуговують на увагу цивілізаційний підхід, що дозволяє усвідомити глобальний масштаб явища гендерного насильства та визначити, яким чином існуючі цивілізації сприймають цю проблему та які вживають правові реформи щодо її розв'язання; антропологічний підхід, що дозволяє на правових засадах пізнати проблему буття людини в контексті дослідження феномена гендерного насильства як порушення прав людини всупереч принципу рівноправ'я статей; аксіологічний підхід, на підставі якого дослідження ґрунтується на пропагуванні ідей гендерної рівності, справедливості та свободи від насильства як найважливіших цінностей людини, визнаних на світовому та національному рівнях; системний підхід, що забезпечує всебічне вивчення складових компонентів гендерного насильства та відстеження того, яким чином правова система реагує на це явище в Україні.

Серед широкого кола філософських, загальнонаукових та спеціальних методів, проаналізованих у дисертації, варто виділити, зокрема, такі: матеріалістично-діалектичний метод, що дозволяє дослідити гендерне насильство як реальне, об'єктивне явище, що постійно перебуває у розвитку та існує не само по собі, а в тісному взаємозв'язку з економічними, правовими, політичними, духовними умовами життя суспільства, з природою людини; герменевтичний метод, що використовується під час проведення інтерпретаторської роботи текстів правових документів щодо викорінення гендерного насильства; метод аналогії, застосування якого допомогло довести, що проблема гендерного насильства має схоже коріння у різних країнах світу; соціологічний метод, за допомогою якого надається багато інформації соціологічного характеру з приводу різних форм гендерного насильства як у світі, так і в Україні; статистичний метод, що дозволяє ознайомитися із статистичною ситуацією навколо проблеми гендерного насильства; лінгвістичний (філологічний) метод, що застосовується при аналізі текстової інформації, наприклад, при дослідженні змісту історичних пам'яток вітчизняного права.

У підрозділі 1.2. „Гендерний підхід та його значущість в осягненні проблеми” зазначається, що сучасний рівень розвитку гендерних досліджень у світі, і зокрема в Україні, дозволяє говорити про гендерний підхід, як про особливий методологічний підхід наукового пізнання у соціальних науках, у тому числі і в юридичній науці, який орієнтований на дослідження процесу формування і ствердження політики рівних, не залежних від статі можливостей самореалізації людини в різних сферах соціальної практики. Наголошується на необхідності використання у дослідженні цього підходу, оскільки проблема насильства за ознакою статі має бути проаналізована під кутом зору гендерного права у контексті таких питань, як гендерна дискримінація та гендерна рівність. Оскільки ключовим поняттям досліджуваної проблеми є гендер, то значна увага приділяється розкриттю змісту та сутності цього поняття як складного соціокультурного процесу в

суспільстві.

Застосування гендерного підходу дозволило сформулювати висновок, що базовою передумовою і висхідною посилкою аналізу проблеми викорінення гендерного насильства є „формула рівності”, яка включає в себе не лише рівні права, але й можливості, тобто наявність механізмів, які забезпечують реальне відтворення гендерної рівності в усіх сферах соціального життя, у тому числі й нормативних, інформаційних та освітніх системах. Обстоюється погляд, що „формула рівності”, яка існує де-юре у багатьох країнах, і зокрема в Україні, де-факто не завжди дотримується, що призводить до гендерної дискримінації, з якою тісно пов’язана й проблема гендерного насильства.

Підрозділ 1.3. „Джерельна база та історіографія дослідження” присвячується розгляду двох питань: по-перше, детально класифікуються й аналізуються джерела, покладені в основу дисертаційного дослідження, і, по-друге, висвітлюються історичний розвиток і сучасний стан наукового розроблення проблеми.

Знайомство із джерельною базою дослідження дозволяє констатувати, що вона є досить об’ємною і надає можливість долучати до аналізу проблеми достатньо широке коло різноманітних джерел, серед яких варто виділити, зокрема, історичні пам’ятки вітчизняного права – Статути Володимира та Ярослава про церковні суди, Руська Правда, Статути Великого князівства Литовського 1529, 1566 та 1588 рр., „Права, за якими судиться малоросійський народ” 1743 р., Уложення про покарання кримінальні та виправні 1845 р. та 1885 р., Кримінальне Уложення 1903 р., кримінальні кодекси радянської України 1922, 1927 та 1961 рр. та ін. Серед правових документів за доби незалежності України варто виділити Конституцію, Кримінальний та Сімейний кодекси, Кодекс законів про працю, закони „Про попередження насильства у сім’ї” 2001 р., „Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків” 2005 р. та ін. До джерельної бази також слід віднести міжнародно-правові акти з прав жінок, серед яких варто зазначити Декларацію ГА ООН „Про викорінення насильства щодо жінок” 1993 р. На особливу увагу заслуговують рекомендації конвенційних органів ООН, Комітету Міністрів Ради Європи та Парламентської Асамблеї Ради Європи, а також нормативно-правові акти окремих зарубіжних країн з проблеми гендерного насильства.

При аналізі історіографії досліджуваної проблеми, що охоплює три періоди – дореволюційний, радянський та сучасний, загострюється увага на тому, що порушена проблема у вітчизняній правовій науці і досі залишається малодослідженою. На жаль, юристи уникають досліджень на тему дискримінації за статевою приналежністю, з якою тісно пов’язана й проблема гендерного насильства. Історіографічний аналіз свідчить, що в Україні обрана тема у комплексному її вигляді раніше не вивчалась і не відстежувалась. Тому дослідження органічно доповнює попередні роботи з гендерної проблематики, а наявність зазначених робіт не позбавляє його актуальності.

Другий розділ „Використання правових засобів у гендерному законодавстві: загальнотеоретичні проблеми”, що складається із двох

підрозділів, спрямований на дослідження світових та вітчизняних тенденцій становлення та розвитку гендерного права. З теоретичної точки зору обмірковується проблема щодо використання правових засобів у гендерному законодавстві, розкриваються їх поняття та сутність.

У *підрозділі 2.1. „Становлення та розвиток гендерного права: концепт уальні засади”* розкриваються правові аспекти гендера з позицій порівняльного підходу та обміну національним досвідом, що допомагає виявити особливості становлення та розвитку гендерного права у світі та в Україні. Аналізуються позиції учених-юристів Н. Оніщенко, Т. Мельник, Н. Болотіної, І. Лазар та ін., що склалися у вітчизняній юриспруденції щодо визначення концепцій гендерного права. Формулюється висновок, що гендерне право слід розглядати у двох значеннях. По-перше, воно являє собою нову галузь права, що тільки починає формуватися у правових системах країн із паритетною демократією, виокремившись із комплексного правового інституту, що складається із правових норм, якими встановлюються засоби забезпечення рівності прав людини незалежно від статі, а також передбачаються межі допустимих відмінностей у правах залежно від статі. По-друге, гендерне право є новим напрямом в юриспруденції, який набув поширення у Північноамериканських, Скандинавських та інших країнах Євросоюзу у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст, і який перебуває на етапі зародження у пострадянських державах, зокрема в Україні.

Концентрується увага на тих теоретичних проблемах, що мають місце на сучасному етапі становлення гендерного права. Зокрема, підтримується позиція вчених-гендеристів Н. Оніщенко, М. Томашевської та ін., які акцентують увагу на тому, що на сьогодні залишаються невирішеними питання формування інфраструктури правового регулювання у сфері гендера, а саме: визначення інститутів, які здійснюватимуть вплив на гендерні процеси, методів та підходів такого регулювання, вдосконалення існуючих, відміна таких, що не відповідають принципу гендерної рівності, та прийняття нових егалітарних правових норм.

На підставі цього констатується, що нинішній етап становлення вітчизняного гендерного права хоча і вирізняється складнощами, однак певні позитиви на цьому шляху окреслюються вже і сьогодні. Якщо в 90-х роках минулого століття юристи уникали можливості застосування гендерної термінології, то вже на початку ХХІ ст. набуває все більшого розголосу її використання у нормативно-правових документах та наукових дослідженнях. Відтепер постало питання, що гендерний аспект має бути врахованим при законотворенні і під час розв'язання проблеми гендерного насильства. Адже сучасний етап розвитку вітчизняної юриспруденції потребує теоретичного розроблення самої категорії гендерного насильства та конструювання методики, за якою має бути здійснено аналіз чинного законодавства з досліджуваної проблеми та зроблено пропозиції щодо його вдосконалення відповідно до позитивного світового досвіду гендерних перетворень.

У *підрозділі 2.2. „Поняття та сутність правових засобів у гендерному законодавстві”* зазначається, що основними правовими засобами у гендерному законодавстві є ті юридичні норми й принципи права, якими забезпечуються рівні права та можливості жінок та чоловіків в усіх сферах життєдіяльності суспільства.

Формулюється висновок, що останнім часом у світі зростає кількість країн, в яких відбувається процес становлення гендерного права. Із цією метою аналізується гендерне законодавство Боснії та Герцеговини, Ісландії, Киргизії, Литви, Німеччини, Норвегії, Словенії, Фінляндії, Японії та ін. При цьому значної уваги приділено розвиткові гендерного законодавства в Україні на сучасному етапі еволюції її правового життя.

З урахуванням позиції С. Алексеева, згідно з якою правові засоби виступають в якості інтегрованих явищ, що виражаються у „тріаді” – заборони, позитивні зобов’язання та дозволи, – у дослідженні сконцентровано увагу на здійсненні аналізу щодо втілення цих засобів у гендерному законодавстві, розкритті їх поняття та сутності.

Висвітлення загальних закономірностей становлення та розвитку гендерного законодавства у світі та в Україні дозволяє подивитися на гендерне насильство як на гендерно-правову проблему та сформулювати висновок про необхідність вироблення нових правових засобів її розв’язання у контексті забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків.

У третьому розділі „Гендерне насильство як об’єкт гендерно-правового аналізу”, що складається із двох підрозділів, з теоретичної точки зору обмірковується проблема щодо визначення місця та співвідношення гендерного насильства у понятійному апараті гендерного права. Наголошується на тому, що з позиції гендерного права гендерне насильство розглядається як крайня форма соціостатевої нерівності, що взаємопов’язана з проблемою дискримінації за статевою ознакою.

У підрозділі 3.1. „Визначення гендерного насильства як юридичної кат егорії” з’ясовується сутність категорії гендерного насильства, виокремлюються особливості її змісту. Наголошується на тому, що для світової та вітчизняної юриспруденції ця категорія є новою. Адже до 90-х рр. ХХ ст. юристи взагалі не застосовували цього терміна. Через те у правовій науці поки не вироблено чіткої, лаконічної, однозначної, досконалої формули-дефініції цієї категорії. Саме це є причиною розбіжності наукових поглядів у сучасних юристів під час дослідження гендерного насильства як правової категорії. Тому наразі важливого методологічного значення набуває з’ясування кореляції розуміння гендерного насильства залежно від застосовуваного до їхнього осмислення того чи іншого виду юридичного напрямку, який не тільки визначає розуміння цієї правової категорії, але й формує підходи, стратегію і тактику дослідницьких пошуків вирішення поставлених теоретичних та емпіричних проблем.

На даний час в юриспруденції склалося декілька напрямків щодо бачення цієї проблеми. Так, згідно з першим напрямком пропонується розглядати категорію гендерного насильства на рівні кримінального права. Розвиваючи традиційну думку про те, що насильство досліджується в рамках кримінального права, спеціалісти із цього юридичного напрямку вважають, що й гендерне насильство як різновид насильства має розглядатися в межах цієї науки. При цьому вони не враховують тієї обставини, що на сьогодні не всі форми і види гендерного насильства досліджуються кримінальним правом. Так, знайомство із зарубіжним правовим

досвідом у сфері гендера дає підставу констатувати, що на даний час проблема сексуальних домагань оговорюється насамперед у контексті соціостатевої дискримінації в рамках законодавства про гендерну рівність. У зв'язку із цим заслуговує на увагу висловлювання спеціаліста з гендерної проблематики М. Буроменського про те, що вітчизняні юристи “вважають кримінальне право вершиною юридичної науки, і з цієї вершини опускаються до рівня гендера для них непристойно”.

Відповідно до другого напрямку категорію гендерного насильства пропонується досліджувати в рамках сімейної кримінології (кримінофамілістики). І знову ж це пов'язано насамперед із тим, що юристи нерідко помилково ототожнюють явище гендерного насильства виключно з домашнім насильством. При цьому вони не враховують тієї обставини, що категорія гендерного насильства є значно ширшою за своїм обсягом й охоплює будь-який вид насильства, що ґрунтується за ознакою статі, включаючи і домашнє насильство.

Безперечно, усі вищезгадані погляди мають певну раціональну істину. Щоправда, на основі ознайомлення із світовим правовим досвідом з гендерної проблематики у дослідженні відстоюється погляд, за яким гендерне насильство слід розглядати як категорію гендерного права, оскільки воно має прямий зв'язок із соціостатевою проблемою. З погляду гендерного права гендерне насильство означає різновид насильства, який включає дії, що завдають фізичної, психологічної, сексуальної шкоди чи страждання, погрозу таких дій, примус та інші обмеження свобод усупереч принципу гендерної рівності. У цьому контексті проблема гендерного насильства висвітлюється під кутом зору дискримінації за статевою ознакою. Такий підхід є новим і багатообіцяючим для світової та вітчизняної юридичної науки. Він почав формуватися лише в останньому десятилітті ХХ ст. – на початку ХХІ ст. під впливом гедерно-правових ідей.

У *підрозділі 3.2. „Місце та співвідношення гендерного насильства у понятійному апараті гендерного права”* робиться висновок, що категорія гендерного насильства є „наймолодшою” у цьому апараті і ще не до кінця сформульованою в сучасному праворозумінні. Через те на сьогодні в юриспруденції існують певні складності щодо визначення місця та співвідношення гендерного насильства у понятійному апараті гендерного права.

Концентрується увага на тому, що категорія гендерного насильства, незважаючи на її достатньо молодий доктринальний вік, вже починає посідати одне з важливих місць у понятійному апараті гендерного права. Це пояснюється перш за все тим, що цей різновид насильства безпосередньо пов'язаний із проблемою рівноправ'я жінок та чоловіків, оскільки є крайньою формою соціостатевої нерівності.

У процесі здійснення теоретичного аналізу понятійного апарату гендерного права встановлено, що існує прямий зв'язок між „гендерним насильством”, “соціостатевою нерівністю”, “дискримінацією за ознакою статі” та “гендерними переслідуваннями”. На підставі цього запропоновано погляд, за яким комплексне дослідження правової конструкції гендерного насильства має розкриватися у контексті висвітлення категорії прав людини крізь параметри прав жінок. Така

позиція пояснюється насамперед тим, що на даний час в юриспруденції категорія гендерного насильства розглядається переважно з точки зору проблеми насильства щодо жінок. З огляду на це формулюється висновок, що із вирішенням проблеми соціостатевої дискримінації, досягненням гендерної рівності де-юре і де-факто можна буде розраховувати й на розв'язання проблеми гендерного насильства як порушення прав людини і насамперед прав жінок.

Четвертий розділ „Феномен гендерного насильства у контексті дискримінації за статевою ознакою: теоретико-правові аспекти” складається із трьох підрозділів і присвячується теоретико-правовому аналізу гендерного насильства як дискримінації за статевою ознакою в еволюції людства, в рамках якого доводиться, що сприйняття цього соціального феномена змінюється залежно від геополітичних факторів, культурних традицій, моральних і правових цінностей суспільства й національного законодавства держав.

У підрозділі 4.1. *„Природа та сутність феномена гендерного насильства”* сконцентровано увагу на висвітленні природи та сутності феномена гендерного насильства у контексті проблеми рівноправ'я статей під кутом зору дискримінації щодо жінок. Ця позиція пояснюється насамперед тим, що на сьогодні у світі органами державної влади, громадськістю та науковцями поки не порушується проблема гендерного насильства з точки зору дискримінації щодо чоловіків, оскільки її вважають неактуальною та несвоєчасною. Тому проблема насильства щодо чоловіків поки залишається не поміченою та такою, що не доповідається та не розв'язується, та й в цілому не обговорюється на міжнародно- та національно-правовому рівнях.

Наголошується на тому, що з 90-х рр. минулого століття відбулися кардинальні зміни щодо осягнення феномена насильства стосовно жінок, визнання його соціостатевою проблемою і тим самим відкриття нового її бачення в рамках гендерного права. 20 грудня 1993 р. Генеральна Асамблея ООН прийняла „Декларацію про викорінення насильства щодо жінок”, під впливом якої відповідно до резолюції Комітета ООН з прав людини № 1994/45 від 4 березня 1994 р. призначено Спеціального доповідача ООН з питання про насильство щодо жінок, його причини і наслідки. Ці події змусили суспільство по-новому подивитися на явище насильства щодо жінок, пов'язавши його з проблемою гендерної дискримінації.

Формулюється висновок, що цей різновид насильства являє собою складне та історично стійке явище, яке торкається приватних осіб, суспільства та держави в цілому. Гендерне насильство пов'язане з існуванням гендерної асиметрії внаслідок усталених стереотипів різного ставлення до жінок і чоловіків у суспільстві. Воно є найбільш поширеним у світі, але досі мало визнаним порушенням прав людини і насамперед прав жінок, будучи крайньою формою соціостатевої нерівності. Дослідження вказують, що у тих суспільствах, де існує гендерний паритет у відношеннях, особливо у сімейному середовищі, є практично відсутнім таке явище, як гендерне насильство. На жаль, на сьогодні у більшості країн світу не досягнуто реального рівноправ'я статей у всіх сферах життєдіяльності суспільства, що вказує на гостроту проблеми гендерного насильства.

У підрозділі 4.2. „Мізогінія та соціостатевий нерівність як першопричини гендерного насильства” окреслюються передумови виникнення гендерного насильства, акцентується увага на мізогінії та соціостатевій нерівності як першопричинах цього явища. Наголошується на тому, що з утворенням світу жінка була підпорядкована чоловіку й обмежена у своїх правах. І однією з головних причин цього була мізогінія (англ. *misogyny* – жінконенависництво), що супроводжувала людство протягом його багатовікової історії, призводячи до соціостатевій нерівності. Вважається, що поняття мізогінії виникло за давньогрецьких часів і означало – презирство до жінок. Під впливом давньогрецької літератури та філософії (Арістотель, Демокрит, Евріпід, Езоп, Сократ та ін.) мізогінія проникла у мораль та право римського суспільства, а з часом охопила практично увесь світ. Саме це явище вплинуло на зародження та появу дискримінації за статевою ознакою як корінної причини гендерного насильства.

Тисячоліттями в усіх традиціях і культурах взаємовідносини чоловіка та жінки визначалися релігійними уявленнями, які були не на користь жінкам. Традиційні релігії – християнство, іудаїзм, іслам, буддизм пропагували ідеї, за якими жінки розглядалися як низькі істоти. Причому ідеї мізогінії знайшли своє відображення навіть і на правовому рівні. Знайомство із законами Хаммурапі, Ману, Салічною Правдою та іншими історичними пам’ятками зарубіжного права дає підставу стверджувати, що в минулому відкрито існували деякі форми гендерного насильства, коли чоловікам дозволялося купувати-продавати жінок, віддавати їх у боргову кабалу замість себе, карати смертю жінок, звинувачуваних у подружній зраді, вбивати новонароджених дівчат, віддаючи перевагу хлопчикам, тощо.

Неоднакове ставлення щодо статей, що було закладено релігійними нормами, з часом призвело до зародження ідеології маскулінізму, яка виправдовувала та затверджувала чоловіче домінування. Характерно, що така ідеологія була присутньою як у західному, так і в азіатському суспільстві.

Формулюється висновок, що структурна нерівність чоловіків та жінок, жорсткі гендерні ролі, уяви про домінування чоловіків та підпорядкування жінок – усі ці ознаки мізогінії значною мірою вплинули на виникнення та поширення гендерного насильства, яке й досі зберігається у сучасному суспільстві.

У підрозділі 4.3. „Типологія основних форм гендерного насильства” окреслюється типологія основних форм гендерного насильства крізь гендерно-правовий вимір шляхом надання характеристики основним його формам та існуючим між ними зв’язкам. Використання різних варіантів типології допомагає розкрити сутність гендерного насильства, зрозуміти глибину цієї проблеми як соціостатевій дискримінації та довести, що за своїм змістом це явище є досить складним, оскільки існує як на рівні сім’ї, суспільства, так і в масштабах держави в цілому.

Розглядаються сім варіантів типології основних форм гендерного насильства. Так, згідно з першим варіантом гендерне насильство аналізується залежно від того, стосовно якої статі воно чиниться – щодо жінок або щодо чоловіків. Відповідно до другого варіанта різноманітні форми гендерного насильства досліджуються на рівні сім’ї, суспільства та держави. За допомогою третього варіанта гендерне насильство,

що охоплює безліч форм, аналізується із врахуванням особливостей стабільної або кризової ситуації у світі – у мирний час або під час міжнародних, релігійних та збройних конфліктів. З точки зору культурних забобів, що базуються на традиційних віруваннях, звичаях та ритуалах усупереч дотриманню прав жінок, можна говорити про четвертий варіант типології гендерного насильства з його багатоманітними формами. П'ятий варіант типології зводиться до розгляду можливих форм гендерного насильства, з якими можуть зіткнутися жінки протягом циклу їх життя – від народження і до смерті. Відповідно до шостого варіанта типології пропонується розглядати основні форми гендерного насильства відповідно до характеристики тих, хто його здійснює на двох рівнях – міжособистісному і колективному. І, нарешті, сьомий варіант типології зводиться до того, що це явище може включати такі форми: фізичну, сексуальну (статеву), психологічну (емоційну) та соціально-економічну.

П'ятий розділ „Заборона гендерного насильства як правовий засіб забезпечення соцістатеві рівності в еволюції прав жінок” складається із трьох підрозділів і спрямований на дослідження проблеми рівноправ'я статей з погляду предметного вивчення ідей гендерного ненасильства, проголошених у міжнародно-правових документах, які розроблені, укладені й ратифіковані державами-членами ООН і охоплюють період від часів становлення прав жінок як окремого цілісного інституту до сучасного етапу їхнього розвитку. Наголошується на тому, що в еволюції прав жінок щодо забезпечення гендерної рівності проблема насильства за ознакою статі як соцістатеві дискримінації набула всесвітнього визнання лише наприкінці минулого століття.

У підрозділі 5.1. „*Специфіка викорінення гендерного насильства в період становлення прав жінок*” зазначається, що права жінок як окремий цілісний інститут починають формуватися після завершення Другої світової війни із прийняттям Статуту ООН 1945 р., коли уперше на міжнародному рівні було проголошено принцип рівноправ'я статей. Специфіка викорінення гендерного насильства на той час насамперед полягала в тому, що світова спільнота не розглядала цю проблему у контексті прав жінок під кутом зору дискримінації за статевою ознакою. В період становлення прав жінок всі спроби були спрямовані перш за все на боротьбу з дискримінацією щодо жінок у політичній, соціально-економічній та культурній сферах життєдіяльності суспільства. Лише окремі види насильства щодо жінок розглядалися у контексті прав жінок – торгівля жінками та експлуатація проституції, сексуальне насильство під час збройних конфліктів, ранній шлюб. Це, зокрема, знайшло закріплення у таких документах ГА ООН, як Конвенція про боротьбу з торгівлею людьми і експлуатацією проституції третіми особами 1949 р., Конвенція про згоду на шлюб, шлюбний вік та реєстрацію шлюбу 1962 р., Декларація про ліквідацію дискримінації щодо жінок 1967 р., Декларація про захист жінок і дітей у надзвичайних обставинах і в період збройних конфліктів 1974 р.

Окрема увага приділяється з'ясуванню ролі та значення Міжнародного року жінок, проведеного під егідою ООН в 1975 р., щодо викорінення проблеми гендерного насильства. Зокрема, наголошується на тому, що у цей рік у Мехіко

відбулася I Всесвітня конференція зі становища жінок, на якій було прийнято декларацію, що закликала людство до припинення насильства щодо жінок (згвалтувань, інцеста, примусу до проституції, фізичних катувань, морального насильства). Проте більшість держав проігнорувала тоді цю проблему, відштовхуючи гендерне насильство на узбіччя дії прав людини.

У підрозділі 5.2. *„Формування політ ики гендерного ненасильства під час „Десятиріччя жінок”* аналізується черговий етап розвитку прав жінок щодо викорінення гендерного насильства – „Десятиріччя жінок” під егідою ООН (1976–1985). Кульмінацією цього десятиріччя стало прийняття Генеральною Асамблеєю ООН у 1979 р. Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок – найбільш важливого із документів у сфері прав жінок. Щоправда, заборона дискримінації щодо жінок, проголошена у цій Конвенції, на жаль, не тлумачилася як заборона практики видів насильства, специфічних стосовно конкретної статі. Знайомство із змістом цього документа дає підстави стверджувати, що у ньому було відсутнє положення про те, що “віднині насильство стосовно жінок заборонено”. Лише деякі аспекти цієї проблеми були врегульовані цією Конвенцією, зокрема заборона експлуатації проституції та пов’язаної з нею торгівлі жінками як дискримінації щодо жінок.

У період „Десятиріччя жінок” активізувалася діяльність жіночого руху у привертанні все більшої уваги до характеру та масштабів проблеми насильства щодо жінок. Так, II Всесвітня конференція зі становища жінок (Копенгаген, 1980 р.) визнала, що дискримінація щодо жінок є соціальною проблемою й потребує нагального вирішення, а III Всесвітня конференція зі становища жінок (Найробі, 1985 р.) наголосила на тому, що насильство проти жінок є однією із перешкод на шляху досягнення рівності, розвитку та миру. Цей принципово новий підхід до проблеми прав людини у подальшому кардинально вплинув на переосмислення світовою спільнотою проблеми насильства щодо жінок у гендерно-правовому контексті.

У підрозділі 5.3. *„Подолання гендерного насильства на сучасному етапі розвитку прав жінок”*, що охоплює період 90-х рр. XX – початку XXI ст., висвітлюється сучасна політика гендерного ненасильства у контексті прав жінок. Зокрема, аналізується діяльність Віденської всесвітньої конференції з прав людини 1993 р., під впливом якої Генеральна Асамблея ООН вже через півроку прийняла Декларацію „Про викорінення насильства щодо жінок”. Ця Декларація стала першим міжнародним документом, що визнав гендерне насильство порушенням прав людини всупереч принципу рівноправ’я статей.

Особлива увага приділяється аналізу Міжамериканської конвенції із запобігання, покарання та викорінення насильства щодо жінок 1994 р., матеріалів Пекінської всесвітньої конференції зі становища жінок 1995 р., загальних рекомендацій Комітету Міністрів Ради Європи та Парламентської Асамблеї Ради Європи тощо. Наголошується на тому, що на сучасному етапі розвитку прав жінок боротьба з гендерним насильством стає одним із основних завдань ООН та інших впливових міжнародних структур. Про це свідчить той факт, що у 1999 р. ООН уперше за всю історію розвитку прав жінок було засновано Міжнародний день

боротьби за ліквідацію насильства щодо жінок, який припадає на 25 листопада, і з яким пов'язують і проведення щорічної всесвітньої акції „16 днів протидії гендерному насильству”.

У шостому розділі „Правові засоби запобігання гендерному насильству в історичному минулому України”, що складається із двох підрозділів, розглядається проблема рівноправ'я статей у контексті висвітлення правових засобів запобігання гендерному насильству, починаючи від давньослов'янських часів та завершуючи періодом розпаду СРСР. Приділяється увага дослідженню гендерних витоків феномена насильства за ознакою статі у контексті проблеми соціостатевої дискримінації, аналізу найбільш поширених його форм, вивченню вітчизняних пам'яток права, спрямованих на викорінення цього негативного явища українського суспільства.

У підрозділі 6.1. *„Вплив гендерних стереотипів на укорінення феномена насильства за ознакою статі: від давньослов'янських часів і до розпаду СРСР”* зазначається, що гендерне насильство – це один із аспектів гендерної проблематики, що має відношення до історії розвитку будь-якого суспільства, зокрема й українського. Протягом багатовікової історії поставлена проблема завжди була актуальною в Україні. Тривалий час в українському суспільстві, як і будь-якому іншому, була пануючою ідеологія гендерної нерівності, за якою домінуюча роль відводилася чоловікам, а другорядна – жінкам. Ця ідеологія значною мірою вплинула на укорінення соціостатевої дискримінації та пов'язаного з нею явища гендерного насильства.

Як відомо, за давньослов'янських часів та на всіх подальших історичних етапах розвитку українського суспільства існувала гендерна асиметрія. Навіть за радянської доби із проголошенням конституційного принципу рівноправ'я статей ситуація докорінно не змінилася. Де-факто в СРСР соціостатева дискримінація зберігалася, незважаючи на існування де-юре правових норм про рівноправ'я жінок та чоловіків. У зв'язку із цим наводиться позиція спеціалістів у сфері гендерних досліджень О. Вороніної та Н. Лавріненко, що за часів радянської влади виник специфічний тип патріархату, за якого основним його механізмом були не чоловіки як група, а тоталітарна держава з притаманною їй ідеологією, побудованою на маскуліністських цінностях сили та агресії. Розвиваючи цю тезу, Н. Лавріненко зазначає, що за радянської доби пригнічений державною машиною та партійною ідеологією чоловік нерідко “відігрався” на ще більш слабкій істоті – на жінці. Безперечно, на думку автора, це вказує на існування гендерного насильства і в соціалістичному суспільстві, не говорячи вже про більш далекі часи, коли взагалі державою заперечувався принцип рівноправ'я статей.

Таким чином, патріархальні традиції, які втілювалися у вітчизняну культуру впродовж століть, сформували певну систему цінностей щодо ролі та призначення чоловіків та жінок у суспільстві та в сім'ї, які були не на користь представницям слабкої статі. Антифемінні настрої значною мірою спричинили підсилення стереотипів сприйняття другорядної ролі жінки у суспільстві та сім'ї, що сприяло поширенню гендерного насильства, особливо у сімейному побуті та у сфері праці. Це явище міцно укорінилося в українському суспільстві, ставши найбільш

поширеною, але менш за все усвідомленою сферою порушення прав і свобод жінок усупереч принципу гендерної рівності, призводячи до соціостатевої дискримінації як на рівні сім'ї, так і на рівні суспільства в цілому.

У *підрозділі 6.2. „Традиційні форми гендерного насильства у контексті аналізу вітчизняного законодавства щодо їх усунення”*, що складається із трьох пунктів, приділяється увага аналізу проблеми гендерного насильства в історичному минулому Української держави під кутом зору висвітлення традиційних його форм, які розглядаються у контексті аналізу вітчизняного законодавства щодо їх усунення.

У *пункті 6.2.1. „Домашнє насильство”* концентрується увага на висвітленні еволюції вітчизняного законодавства щодо викорінення такої найпоширенішої форми гендерного насильства, як насильство щодо жінок у сім'ї, що мало місце в українських родинах протягом багатьох століть. На жаль, цей різновид гендерного насильства, що являє собою яскравий приклад соціостатевої дискримінації, став українською національною традицією. Домашнє насильство, й особливо така його поширена форма, як подружнє насильство, міцно закріпилося у суспільстві, в системі його норм і правил, якими передбачають певну “чоловічу” та “жіночу” поведінку індивідів. Під впливом патріархальних норм сформувався негласний погляд, що чоловік має право бити дружину. Щоправда, ці гендерні стереотипи не вплинули на розвиток вітчизняного законодавства, спрямованого за своїм змістом на викорінення різних форм домашнього насильства.

Серед широкого кола історичних пам'яток вітчизняного права, проаналізованих у дослідженні, важливе значення відводиться Статутам Великого князівства Литовського та кримінальному законодавству Російської імперії, де приділялася найбільша увага розв'язанню цієї проблеми. Зазначається, що протягом багатьох століть насильство щодо матері, дружини, сестри та інших близьких родичок у сім'ї вважалося тяжким злочином. Особливо жорстоко карали за домашнє насильство Статути Великого князівства Литовського 1529, 1566 та 1588 рр. та „Права, за якими судиться малоросійський народ”, 1743 р. Що стосується більш пізнього періоду, то поступово простежувалася тенденція щодо пом'якшення покарань за скоєння домашнього насильства щодо жінок. При висвітленні радянського періоду наголошується на тому, що проблема домашнього насильства в законодавстві замовчувалася взагалі, адже у „взірцевій радянській сім'ї” її просто не могло існувати.

У *пункті 6.2.2. “Викрадення жінок та работ оргівля для сексуальної експлуат ації”* наголошується на тому, що у правовому житті України проблема викрадення та торгівлі жінками відома ще з глибокої давнини. Історично українське суспільство найчастіше стикалося з явищами викрадення людей, що, по суті, є складовою частиною торгівлі людьми. Тому історія вітчизняного законодавства найчастіше містить згадування про такий найбільш наблизений до торгівлі людьми злочин, як викрадення жінок. Перша згадка про викрадення жінок з'явилася вже у X ст. із прийняттям Статуту князя Володимира, де виділяється такий злочин, як умикання дівчини. У Статуті князя Ярослава про церковні суди за викрадення дівчини було встановлено штраф у гривнях золотом. Статути Великого князівства Литовського 1566 р. та 1588 р. смертю карають того, хто насильницьки викрав жінку

чи дівчину задля одруження з нею. Ця ж тенденція простежується і в „Правах, за якими судиться малоросійський народ” 1743 р. Із прийняттям Уложення про покарання кримінальні та виправні 1845 р. уперше в історії вітчизняного законодавства з’явилось поняття торгівлі жінками для сексуальної експлуатації. Цей документ також розглядає й проблему викрадення жінок. Подальші документи – Уложення про покарання кримінальні та виправні 1885 р., Кримінальне уложення 1903 р. також обговорюють проблему викрадення жінок та работоргівлі для сексуальної експлуатації. Що стосується радянського періоду, то порушена проблема законодавцями окремо не розглядалася, оскільки вважалася неактуальною для соціалістичного суспільства.

У пункт і б.2.3. *“Інші форми насильства за гендерною ознакою”* досліджується проблема гендерного насильства під кутом зору висвітлення такої його форми, як сексуальне насильство щодо жінок. На підставі аналізу еволюції вітчизняного законодавства щодо розвитку права жінок на статеву свободу, з яким тісно пов’язана й реалізація загальнолюдського права на свободу від гендерного насильства, наголошується на тому, що протягом всього історико-правового розвитку України проблемі сексуального насильства було приділено значної уваги з боку законодавців, що спрямовували свої зусилля на захист честі, гідності та цноти жінок і дівчат.

Акцентується увага на тому, що проблема згвалтувань посідала центральне місце у вітчизняних історико-правових документах. Вже у X ст. із прийняттям Статуту Володимира про церковні суди зустрічається перша згадка про „пошибання” (згвалтування). Особлива увага приділяється проблемі розбещення та сексуальних домагань. Зокрема, зазначається, що одним із перших вітчизняних документів, який загострив увагу на проблемі розбещення, став кодекс „Права, за якими судиться малоросійський народ” 1743 р. Стосовно проблеми сексуальних домагань вказується, що уперше її було порушено за радянської доби – у 1923 р., відколи у Кримінальний кодекс УСРР 1922 р. було внесено зміни, відповідно до яких з’явилася нова стаття 169¹ – примус жінки до вступу у статевий зв’язок особою, щодо якої жінка є матеріально або за службою залежною.

У сьомому розділі **„Правовий досвід гендерних перетворень щодо викорінення насильства за ознакою статі у незалежній Україні”**, що складається із трьох підрозділів, увага акцентується на дослідженні гендерного насильства як форми соціостатевої нерівності в українському суспільстві трансформаційного періоду в рамках гендерного права; розробляються теоретичні та практичні рекомендації щодо вдосконалення законодавства України з проблеми забезпечення рівноправ’я статей у контексті викорінення насильства за ознакою статі з урахуванням зарубіжного та вітчизняного правового досвіду гендерних перетворень.

У підрозділі 7.1. **„Гендерне насильство як форма соціостат евої нерівності і в сучасному українському суспільстві”** проблема гендерного насильства розглядається у контексті дискримінації за статевою ознакою, що де-факто має місце у сучасному українському суспільстві, незважаючи на проголошений у ст. 24 Конституції України принцип рівноправ’я статей.

Хоча сьогодні Україна визнає факт гендерної асиметрії в українському суспільстві і бере на себе відповідні зобов'язання з її ліквідації, підписавши, зокрема, Загальну декларацію прав людини, Конвенцію ООН „Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок”, підсумкові документи IV Всесвітньої конференції зі становища жінок (Пекін, 1995 р.), проте гендерна дискримінація й досі зберігається. І одним із найпоширеніших її видів є гендерне насильство. Виходячи із цього, порушена проблема досліджується на рівні двох питань: феномен гендерного насильства аналізується, по-перше, у сімейному житті, з акцентуванням уваги на проблемі рівноправ'я статей у шлюбі, і, по-друге, під кутом зору проблеми соціостатевої дискримінації у сфері праці, з охопленням насамперед таких питань, як работоргівля для сексуальної експлуатації, сексуальні домагання на роботі. Ця позиція пояснюється насамперед тим, що насильство стосовно жінок, яке й досі має місце у сучасних українських сім'ях, – яскравий приклад бажання володарювати над жінкою, притаманного певній частині чоловіків. Безумовно, таке ставлення чоловіків щодо жінок суперечить принципу гендерної рівності. Поряд із цим гострою проблемою сьогодення є гендерне насильство у сфері праці, коли всупереч принципу рівноправ'я статей зростають випадки сексуальних домагань на роботі, експлуатації рабської праці жінок у секс-індустрії. Гендерна асиметрія, яка й досі панує в українському суспільстві, значною мірою впливає на поширення та зростання явища гендерного насильства, призводячи до порушення принципу рівноправ'я статей.

Гендерний підхід, покладений в основу дослідження, допомагає сформулювати висновок, що з викоріненням гендерної дискримінації можна розраховувати і на подолання гендерного насильства в українському суспільстві трансформаційного періоду. Такий підхід до розгляду цього питання обумовлений насамперед тим, що проблема гендерної дискримінації в українському суспільстві, можливо, навіть є більш актуальною, ніж у західних країнах, де загальна правова культура є вищою, а феміністичний рух переживає справжній розквіт.

У *підрозділі 7.2. „Віт чизняні та зарубіжні правові реформи щодо запобігання гендерному насильству: компаративістський аналіз”* наголошується на тому, що останнім часом уряди багатьох країн світу покращують становище жінок і знижують соціостатеву дискримінацію шляхом послідовного та цілеспрямованого проведення правових реформ гендерної спрямованості. Починаючи з 80–90-х рр. минулого століття у ряді країн із паритетною демократією здійснюються законодавчі реформи щодо викорінення гендерного насильства. Разом із тим зазначається, що на сьогодні лише десятки країн мають високорозвинене гендерне законодавство, спрямоване у тому числі й на боротьбу з насильством за статевою ознакою як гендерною дискримінацією. У переважній же більшості країн гендерне насильство все ще залишається однією з актуальних проблем, що потребує вжиття правових засобів її розв'язання на шляху забезпечення рівноправ'я статей.

Акцентується увага на тому, що незалежна Україна, обравши курс на побудову паритетної демократії, у 2005 р. прийняла Закон „Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків” – один із найважливіших гендерно-

правових документів на шляху забезпечення рівноправ'я статей, а відтак – й викорінення гендерної дискримінації. Щоправда, на сьогодні в Україні немає нормативно-правового акта, яким оговорювалися би теоретичні й практичні питання щодо проблеми гендерного насильства як дискримінації за статевою ознакою. У сучасній Україні проблема гендерного насильства розглядається поза межами гендерного права. Окремі аспекти цієї проблеми зазвичай охоплюються кримінальним, адміністративним, трудовим та сімейним правом. У зв'язку із цим аналізується сучасний стан вітчизняних правових реформ із проблеми гендерного насильства у порівнянні із зарубіжними реформами та надаються пропозиції щодо удосконалення законодавства України відповідно до позитивного світового досвіду гендерних перетворень.

У підрозділі 7.3. „*Рекомендації конвенційних органів ООН щодо правового забезпечення рівноправ'я ст ат ей у конт екст і подолання гендерного насильст ва в Україні*” аналізуються заключні зауваження та рекомендації конвенційних органів ООН щодо стану проблеми гендерного насильства, які, на думку автора, є об'єктивними та справедливими. Визначаючи, що досягнуто певного прогресу у правовому забезпеченні гендерної рівності, світова спільнота стурбована нинішньою ситуацією в Україні щодо проблеми гендерного насильства. Про це свідчить той факт, що протягом 90-х рр. ХХ ст. та на початку ХХІ ст. п'ять конвенційних комітетів ООН – з ліквідації всіх форм дискримінації щодо жінок; з прав людини; з економічних, соціальних і культурних прав; з прав дитини; проти катування – визнали проблему гендерного насильства в Україні як досить гостру, пов'язану насамперед із соціостатевою дискримінацією. У зв'язку із цим заслуговують на увагу ті рекомендації конвенційних органів ООН, що стосуються проведення правових реформ гендерної спрямованості, відповідно до яких пропонується вживати усіх належних засобів щодо викорінення гендерного насильства як багатогранного явища, пов'язаного з порушенням принципу рівноправ'я статей. У цьому аспекті дана проблема розглядається під кутом зору правового забезпечення гендерної рівності у контексті подолання насильства щодо жінок як на рівні сім'ї (домашнє насильство), так і на рівні суспільства (торгівля жінками, сексуальна експлуатація, статеві домагання та ін.). Формулюється висновок, що поряд із низкою зауважень і рекомендацій вищезгадані комітети загострюють увагу на необхідності подолання соціостатевої дискримінації як першопричини гендерного насильства.

ВИСНОВКИ

У **Висновках** сформульовано теоретико-методологічні положення та надано практичні рекомендації, що заслуговують на пріоритетну увагу, виокремлено актуальні проблеми, на розв'язанні яких доцільно зосередити зусилля парламентаріїв, працівників центральних і місцевих органів виконавчої влади, правоохоронних органів, науковців у сфері правового забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків у контексті викорінення гендерного насильства як форми соціостатевої нерівності в Україні.

У ході дослідження зроблено такі висновки:

1. В останнє десятиліття аналіз і розуміння гендера та статі у контексті прав людини суттєво просунулися в юриспруденції, у практиці держав у цілому та в науковій літературі. Це пов'язано насамперед із тим, що у сучасній методології науки з'явився один із важливих підходів наукового пізнання – гендерний підхід, який поступово впроваджується в юриспруденцію, інформаційно-просвітницьку діяльність, під час здійснення розроблення та формування механізму управління гендерними процесами в системі законодавчої та виконавчої влади. Цей підхід набуває все більшого поширення у новому напрямку юриспруденції – гендерному праві, що за своїм призначенням спрямоване досліджувати проблеми гендерної рівності та дискримінації за статевою ознакою. Покладений в основу дослідження, гендерний підхід допоміг висвітлити проблему гендерного насильства у контексті проблеми рівноправ'я жінок та чоловіків, що дало змогу розкрити природу та сутність цього феномена як соціостатевої дискримінації.

2. Історіографічний аналіз питання дозволив дійти висновку, що особливістю наукового дослідження є відсутність фундаментальних розробок з проблеми гендерного насильства під кутом зору здійснення історико-теоретичного аналізу правових засобів його викорінення в Україні. Специфіка існуючих юридичних наукових праць полягає в тому, що тривалий час спеціалісти не розглядали проблему насильства за статевою ознакою крізь гендерно-правовий вимір. Аналіз наукової літератури дає підставу стверджувати, що проблема гендерного насильства ще не стала об'єктом спеціального дослідження в історіографії, а тому потребує ґрунтовного розроблення й вивчення.

3. На початку ХХІ ст. Україна, яка проголосила стратегію європейського вибору, перебуває на етапі становлення гендерного права. Одним із важливих його завдань є забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, а відтак й викорінення усіх форм соціостатевої дискримінації. За своїм призначенням гендерне право відповідальне за справедливе визначення міри свободи двох суб'єктів суспільства: чоловіків та жінок, їхнього статусу. За сферою дії норми гендерного права знаходять своє місце у різних галузях права, що забезпечують здійснення політичних, громадянських, економічних, соціальних та культурних прав людини відповідно до принципу рівноправ'я статей.

4. На сьогодні Україна відстає від тих західних держав, де протягом останніх десятиліть сформувався новий юридичний напрям – теорія гендерного права (Канада, США, країни Євросоюзу). На відміну від цих країн, у вітчизняній правовій науці цей напрям не здобув загального визнання у сучасної юридичної еліти. Повсякденне правове життя свідчить, що процес формування вітчизняного гендерного права відбувається вкрай уповільненими темпами, оскільки на даний час більшість учених-юристів ігнорують соціостатеву проблематику. Зазначена причина впливає на те, що на сьогодні існують певні складності щодо формування інфраструктури правового регулювання у сфері гендера. Це, у свою чергу, віддзеркалилося і на розв'язанні проблеми гендерного насильства як, насамперед, проблеми рівноправ'я статей.

5. Через нерозвиненість гендерного права в українській юриспруденції термін

„гендерне насильство” для багатьох учених-юристів і досі залишається невідомим. Складність та багатоаспектність цього явища призводять до того, що на сьогодні у правовій науці не сформовано універсального теоретичного визначення категорії „гендерне насильство”, оскільки цей різновид насильства набуває різних форм та охоплює різні соціальні класи й культури. Здійснене дослідження показало, що на даний час існують різні тлумачення, визначення та дефініції категорії гендерного насильства, які в цілому зводяться до бачення цієї проблеми за трьома основними напрямками юриспруденції: а) кримінально-правовим; б) кримінофамілістичним та в) гендерно-правовим. Це дає підставу сформулювати висновок, що немає класичної формули щодо окреслення гендерного насильства як правової категорії, оскільки вченими-юристами не вироблена єдина методологічна концепція щодо дослідження цієї проблеми.

6. Безумовно, нинішній етап розвитку юридичної науки вимагає розглядати категорію гендерного насильства під кутом зору гендерного права. Ця позиція ґрунтується на тому, що гендерне насильство пов'язане перш за все з проблемою соціостатевої дискримінації. Тому наразі важливого методологічного значення набуває комплексне дослідження цієї проблеми у контексті гендерного права, що має надати можливість зрозуміти глибину цього феномена як порушення принципу гендерної рівності та окреслити можливі варіанти його розв'язання на шляху вирівнювання правового статусу жінок та чоловіків. Отже, за допомогою гендерного підходу, покладеного в основу дослідження, руйнуються традиційні погляди, за якими категорія насильства за ознакою статі в юриспруденції переважно розглядалася в рамках кримінального права та кримінології, зокрема сімейної кримінології (кримінофамілістики). Цей підхід дозволяє дослідити гендерне насильство у контексті вирішення такого важливого питання сьогодення, як забезпечення та реалізація рівних прав та можливостей жінок та чоловіків з метою подолання гендерної дискримінації.

7. З точки зору гендерного права гендерне насильство означає будь-яке насильство, що базується на гендерних (соціостатевих) засадах, незалежно від того, чи це є факт публічного чи домашнього насильства. Воно виникає в усіх класах, культурах, релігіях, расах, у будь-якої статі та у будь-якому віці. Цей різновид насильства є одним із найпоширеніших порушень прав людини всупереч принципу рівноправ'я статей. Нерівні гендерні відносини сприяють укоріненню насильства в сім'ї, суспільстві та державі.

8. Категорія “гендерне насильство” за своїм обсягом є неоднозначною й умовно охоплює два складових її елементи, що утворюють базову структуру цієї категорії за ознакою статі. Мова йде насамперед про такі визначення, як “насильство щодо жінок” та “насильство щодо чоловіків”, без розкриття теоретичного змісту яких неможливо було б у повному обсязі дослідити цю правову категорію. Це дає підставу стверджувати, що де-юре можна подивитися на проблему насильства за ознакою статі двояко, пов'язавши її з проблемою гендерної дискримінації щодо жінок, так само як і навпаки – щодо чоловіків. Щоправда, де-факто категорія “гендерне насильство” традиційно розкривається в контексті проблеми рівноправ'я статей під кутом зору дискримінації щодо жінок. Це дає підставу сформулювати

висновок, що терміни “гендерне насильство” і “насильство щодо жінок” звичайно виступають як взаємозамінювані та ототожнювані. Обидва ці терміни означають порушення фундаментальних прав людини: вони укорінюють гендерно-стереотипні ролі, які заперечують людську гідність та самовизначення особистості та перешкоджають повноцінному людському розвитку. Вони означають фізичну, сексуальну та психологічну шкоду, яка посилює підпорядкованість жінок та укорінює владу та домінування чоловіків усупереч принципу рівноправ'я статей.

9. Гендерне насильство – це серйозна перешкода для досягнення рівноправності та дотримання прав людини. Воно порушує, завдає шкоди або нівелює використання жінками їхніх людських прав та фундаментальних свобод. Гендерне насильство посилює соціостатеву дискримінацію та зберігає підпорядкованість жінок чоловікам. Нерівне становище жінок, що де-факто має місце у суспільстві, робить їх беззахисними та провокує насильство з боку чоловіків. Отже, можна стверджувати, що причини цього явища коріняться у соціокультурних нормах гендерної нерівності та дискримінації за статевою ознакою.

10. Гендерне насильство має глибоке історичне коріння як в Україні, так і в зарубіжних країнах. Воно бере свій початок із давніх давен, відтоді як почало існувати людство на Землі. Різноманіття його форм негативно віддзеркалилося на процесах життєдіяльності, що значною мірою вплинуло на дискримінаційне становище жінок у суспільстві та в сім'ї. Канонізована допустимість насильства з боку чоловіків стосовно жінок у патріархальному середовищі нерідко виправдовувалася релігійними нормами. Достеменно відомо, що неабияку роль у цьому відігравали світові релігії, які заклали принципи неоднакового ставлення щодо статей – домінування чоловіка над жінкою, тим самим сприяючи укоріненню гендерної асиметрії суспільства. Внаслідок такого підходу тривалий час насильство щодо жінок виправдовувалося ім'ям релігії – чи то християнство, іслам, іудаїзм чи буддизм.

11. Незважаючи на те, що феномен гендерного насильства має глибоке історичне коріння, проте ця проблема почала привертати увагу міжнародних правозахисних організацій лише з другої половини минулого століття. До цього часу світова спільнота окремо не займалася питаннями гендерного насильства як дискримінації за статевою ознакою, оскільки вважалося, що ця проблема входить до приватної сфери. Держави також не втручалися у цю сферу, вважаючи це особистою справою індивідуума. Жінкам знадобилися сотні років численних соціальних зрушень і революцій, щоб це становище змінилося на краще. Із прийняттям Декларації Генеральної Асамблеї ООН „Про викорінення насильства щодо жінок” 1993 р. розпочався новий етап розвитку прав людини. Нарешті світовою спільнотою було визнано, що гендерне насильство є порушенням прав людини, насамперед прав жінок усупереч принципу рівноправ'я статей. Із появою цього документа країни з паритетною демократією почали здійснювати перші спроби з проведення правових реформ гендерного спрямування щодо усунення насильства за ознакою статі як прояву соціостатевої дискримінації.

12. Гендерне насильство є досить актуальним для України, яка увійшла в незалежність від цієї проблеми, успадкованої від її історичного минулого.

Здійснене історико-правове дослідження гендерного насильства у контексті соціостатевої дискримінації в українському суспільстві дозволило зробити висновок, що гендерні витоки цього явища сягають у глибину віків. Аналіз таких історичних пам'яток права, як Руська Правда, Церковні Статути Володимира та Ярослава, Статути Великого князівства Литовського 1529, 1566 та 1588 рр., „Права, за якими судиться малоросійський народ” 1743 р., Уложення про покарання кримінальні та виправні 1845 р. та 1885 р., Кримінальне Уложення 1903 р., кримінальні кодекси радянської України 1922, 1927 та 1961 рр. та ін., є підставою для ствердження, що в історичному минулому українське суспільство зустрічалося з таким феноменом, як гендерне насильство. Щоправда, до сьогодення у більшості випадків законодавці вирішували цю проблему виключно з кримінально-правових позицій, не розглядаючи її у гендерно-правовому аспекті, тобто під кутом зору проблеми дискримінації за ознакою статі.

13. На початку XXI ст. гендерне насильство все ще зберігається в сучасному українському суспільстві, призводячи до порушення принципу рівноправ'я жінок та чоловіків, проголошеному у ст. 24 Конституції України. Хоча права людини, що закріплені у чинній Конституції, сконструйовані з позиції поваги до принципу рівності за ознакою статі, проте на практиці існує гендерна асиметрія. Жінки та дівчата певною мірою зазнають різних форм гендерного насильства – фізичного, сексуального, соціально-економічного та психологічного як у публічному, так і в приватному житті, незалежно від ознак заможності, соціального статусу та культури. Така ситуація є характерною для більшості країн світу. Попри те, що зараз у багатьох країнах світу жінки на конституційному рівні отримали рівні права з чоловіками, проте проблема гендерного насильства все ще залишається гострою. Незважаючи на сучасне світове визнання явища гендерного насильства порушенням прав людини всупереч принципу рівноправ'я статей, все ще небагато держав привели свою законодавчу базу у відповідність до вимог міжнародного рівня у сфері гендера.

14. За часів здобуття незалежності України проблема викорінення гендерного насильства знайшла своє певне правове регулювання у Конституції, Кримінальному, Сімейному кодексах, Кодексі про адміністративні правопорушення, Кодексі законів про працю, законах „Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків”, „Про попередження насильства в сім'ї” та ін. У цілому чинне вітчизняне законодавство де-юре гарантує жінкам захист від проявів різних форм насильства, у т.ч. на гендерній основі. Проте де-факто все ще зберігається соціостатева дискримінація, що значною мірою сприяє поширенню явища гендерного насильства.

15. Існуючі теоретичні та практичні аспекти щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків не завжди збігаються при розв'язанні проблеми гендерного насильства, що значною мірою ускладнює процес викорінення цього негативного явища на сучасному етапі розвитку українського суспільства. Про це йдеться, зокрема, і в заключних зауваженнях та рекомендаціях міжнародних конвенційних органів ООН щодо доповідей України з проблеми насильства стосовно жінок. Задля розв'язання цієї проблеми вони рекомендують всім країнам,

у тому числі й Україні, вживати належних та ефективних правових засобів захисту жінок від усіх форм образ, а також для викорінення усіх форм гендерного насильства як у приватному житті, так і в суспільному, насамперед, шляхом ухвалення законів, якими передбачені кримінально-правові та цивільно-правові засоби судового захисту прав жінок.

16. Здійснене дослідження показало, що Україні необхідно на законодавчому рівні визнати гендерне насильство як форму соціостатевої нерівності. Адже на сьогодні така практика вже існує у країнах із паритетною демократією. На основі ознайомлення з світовим досвідом гендерних перетворень Верховній Раді України запропоновано удосконалити гендерне законодавство, зокрема у тій його частині, що стосується окреслення поняття гендерного насильства як порушення прав людини всупереч принципу рівноправ'я статей. Цього можна досягнути, якщо парламентом будуть внесені відповідні зміни до Закону України „Про рівність прав та можливостей жінок і чоловіків” від 8 вересня 2005 р., включивши до нього нову статтю, яку слід викласти у такій редакції: „Гендерне насильство, або насильство на основі статі: будь-яка дія, що призводить до фізичного, розумового, сексуального та матеріального ушкодження чи страждання, а також погроза вчинення таких дій, що заважають користуватися правами та свободами, які ґрунтуються на гендерній рівності, у громадському та приватному житті, включаючи перевезення людей для примусової праці, будь-які обмеження або свавільне позбавлення волі осіб, які зазнали таких дій”.

17. Цілком логічно, що подальшим етапом на шляху формування вітчизняного гендерного права має стати розроблення та прийняття Верховною Радою Гендерного кодексу України – систематизованого законодавчого акта, яким будуть врегульовуватися гендерні правовідносини, зокрема й у тій частині, що стосується такої важливої проблеми сьогодення, як забезпечення рівноправ'я жінок та чоловіків шляхом викорінення гендерного насильства – найпоширенішої форми дискримінації за статевою ознакою.

18. Вітчизняна законодавча база має бути приведена у відповідність до вимог світової спільноти у сфері прав людини з урахуванням принципу гендерного паритету. Хоча Україна ратифікувала більшість міжнародних документів у сфері прав людини, проте вітчизняна законодавча база ще не повною мірою відповідає міжнародним стандартам. Так, і досі не ратифіковані деякі найважливіші міжнародні угоди, у тому числі Декларація Генеральної Асамблеї ООН „Про викорінення насильства щодо жінок” 1993 р. Повільно створюється національний механізм забезпечення реалізації та контролю за виконанням законодавства щодо запобігання гендерному насильству. І як наслідок, все ще гостро стоять такі питання, як торгівля жінками та домашнє насильство щодо жінок, сексуальні домагання та інші прояви гендерного насильства як соціостатевої дискримінації.

Безперечно, чітке визнання гендерної нерівності як підґрунтя насильства за статевою ознакою є важливим внеском у справу гостро необхідного об'єднання зусиль, що докладаються, з одного боку, в боротьбі з гендерним насильством, і, з іншого – за усунення соціостатевої дискримінації. Повага до прав людини та їх дотримання мають посідати центральне місце у викоріненні гендерного насильства.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Аніщук Н. В. Гендерне насильство у правовому житті України: монографія / Н.В. Аніщук. – О.: Юрид. л-ра, 2007. – 232 с.
2. Аніщук Н. В. Історія держави та права зарубіжних країн: Навч.-метод. посіб. / Н.В. Аніщук. – О.: Юрид. л-ра, 2005. – ч. I. – 60 с.
3. Аніщук Н. В. Права жінок у сучасній Україні / Н.В. Аніщук // Актуальні проблеми політики: Зб. наук. пр. – О.: Астропринт, 1999. – Вип. 5. – С. 213–217.
4. Аніщук Н. В. Деякі аспекти проблеми насильства щодо жінок / Н.В. Аніщук // Актуальні проблеми політики: Зб. наук. пр. – О.: Астропринт, 1999. – Вип. 6–7. – С. 33–35.
5. Аніщук Н. В. Соціально-правовий статус жінки в сучасній Україні / Н.В. Аніщук // Актуальні проблеми політики: Зб. наук. пр. – О.: Астропринт, 1999. – Вип. 6–7. – С. 57–61.
6. Аніщук Н. В. Сучасна державна політика щодо жінок в Україні / Н.В. Аніщук // Актуальні проблеми держави та права: Зб. наук. пр.– О.: Астропринт, 1999. – Вип. 6 – Ч. I. – С. 216–219.
7. Аніщук Н. В. Правові засади гендерної демократії в Україні / Н.В. Аніщук // Актуальні проблеми політики: Зб. наук. пр. – О.: Юрид. л-ра, 2000. – Вип. 9. – С. 157–159.
8. Аніщук Н. В. Трудові права жінок в умовах ринкових відносин в Україні / Н.В. Аніщук // Актуальні проблеми держави та права: Зб. наук. пр. – Вип. 9. – О.: Астропринт, 2000. – С. 148–152.
9. Аніщук Н. В. Принцип рівноправності жінок і чоловіків у міжнародному та національному праві України / Н.В. Аніщук // Актуальні проблеми політики: Зб. наук. пр.– О.: Юрид. л-ра, 2001. – Вип. 10–11. – С. 95–106.
10. Аніщук Н. В. Проблеми реалізації прав жінок у сучасній Україні / Н.В. Аніщук // Актуальні проблеми політики: Зб. наук. пр.– О.: Юрид. л-ра, 2001. – Вип. 12. – С. 323 –330.
11. Аніщук Н. В. Правове становище українських жінок в історичному минулому / Н.В. Аніщук // Право України. – 2002. – № 3. – С. 155–158.
12. Аніщук Н. В. Роль жіночого руху України в демократизації суспільних відносин / Н.В. Аніщук // Науковий вісник. – Гуманітарні науки: історія, соціологія, політологія, психологія, мистецтвознавство. – Київ; Одеса, 2002. – № 2. – С. 23–25.
13. Аніщук Н. В. До проблеми работоргівлі жінками / Н.В. Аніщук // Право України. – 2002. – № 9. – С. 99–101.
14. Аніщук Н. В. Особливості успадкування престолу жінками в монархіях / Н.В. Аніщук // Актуальні проблеми політики: Зб. наук. пр. – О.: Юрид. л-ра, 2003. – Вип. 16. – С. 433–438.
15. Аніщук Н. В. Правове регулювання прав жінок в Європейській соціальній хартії / Н.В. Аніщук // Наукові праці Одеської національної юридичної академії. – О.: Юрид. л-ра, 2003. — Т. 2. – С. 216–221.
16. Аніщук Н. В. Історичний розвиток виборчого права жінок в світі / Н.В.

Аніщук // Актуальні проблеми держави і права: Зб. наук. пр. – О.: Юрид. л-ра, 2003. – Вип. 18. – С. 181–186.

17. Аніщук Н. В. Правове становище жінок за давньоруським законодавством / Н.В. Аніщук // Актуальні проблеми держави і права: Зб. наук. пр. – О.: Юрид. л-ра, 2003. – Вип. 21. – С. 120–124.

18. Аніщук Н.В. Гендерне квотування як засіб реалізації політичних прав жінок / Н.В. Аніщук // Наукові праці Одеської національної юридичної академії. – Т. 3. – О.: Юрид. л-ра, 2004. – С. 220–228.

19. Аніщук Н. В. Права жінок в контексті принципу рівноправ'я статей / Н.В. Аніщук // Актуальні проблеми політики: Зб. наук. пр. – О.: Фенікс, 2005. – Вип. 24. – С. 46–51.

20. Аніщук Н. В. Охорона здоров'я жінок в Україні: стан законодавчого забезпечення та реалізації / Н.В. Аніщук // Актуальні проблеми політики: Зб. наук. пр. – О.: Фенікс, 2005. – Вип. 27. – С. 73–78.

21. Аніщук Н. В. Концепції рівноправ'я жінок і чоловіків у світовій думці / Н.В. Аніщук // Актуальні проблеми держави і права: Зб. наук. пр. – О.: Юрид. л-ра, 2005. – Вип. 24. – С. 369–374.

22. Аніщук Н. В. Жінка в системі демографічної реальності України / Н.В. Аніщук // Актуальні проблеми політики: Зб. наук. пр. – О.: Фенікс, 2006. – Вип. 28. – С. 224–228.

23. Аніщук Н. В. Право на аборт: стан законодавчого забезпечення та реалізації в Україні / Н.В. Аніщук // Актуальні проблеми держави і права: Зб. наук. пр. – О.: Юрид. л-ра, 2006. – Вип. 29. – С. 318–322.

24. Аніщук Н. В. Гендерні аспекти проблеми насильства щодо жінок / Н.В. Аніщук // Актуальні проблеми політики: Зб. наук. пр. – О.: Фенікс, 2007. – Вип. 30. – С. 456–460.

25. Аніщук Н. В. Роль Віденської всесвітньої конференції з прав людини (1993 р.) у вирішенні проблеми гендерного насильства / Н.В. Аніщук // Актуальні проблеми держави і права: Зб. наук. пр. – О.: Фенікс, 2008. – Вип. 36. – С. 216–219.

26. Аніщук Н. В. Поняття гендерного насильства у контексті дискримінації за статевою ознакою: теоретико-правові аспекти / Н.В. Аніщук // Юридический вестник. – 2008. – № 1. – С. 18–20.

27. Аніщук Н. В. До проблеми сексуальних домагань: гендерний аспект / Н.В. Аніщук // Актуальні проблеми політики: Зб. наук. пр. – О.: Фенікс, 2008. – Вип. 33. – С. 485–490.

28. Аніщук Н. В. Цивілізаційний підхід в осягненні феномена гендерного насильства / Н.В. Аніщук // Митна справа. – 2008. – № 2. – С. 55–58.

29. Аніщук Н. В. Еволюція прав жінок у контексті викорінення гендерного насильства / Н.В. Аніщук // Держава і право. Юрид. і політ. науки: Зб. наук. пр. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2008. – Вип. 39. – С. 19–23.

30. Аніщук Н. В. Визначення категорії гендерного насильства: загально-теоретичні проблеми / Н.В. Аніщук // Держава і право. Юрид. і політ. науки: Зб. наук. пр. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2008. – Вип.

40. – С. 18–21.

31. Аніщук Н. В. Виникнення та сутність феномена гендерного насильства: історико-правовий екскурс / Н.В. Аніщук // Форум права. – 2008. – № 1. – С. 18–22 [Електронний ресурс] – Режим доступу до журн.: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2008-1/08anpive.pdf>

32. Аніщук Н. В. Переслідування за статевою ознакою у контексті проблеми гендерного насильства / Н.В. Аніщук // Форум права. – 2008. – № 2. – С. 6–10 [Електронний ресурс] – Режим доступу до журн.: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2008-2/08anvpgn.pdf>

33. Аніщук Н. В. Проблеми поліпшення становища молодих жінок у сучасній Україні / Н.В. Аніщук // Матеріали Всеукр. науч.-практ. конф. молодих учених [„Молодежь и общество: пути решения проблем” (к 10-й годовщине независимости Украины”], (Одеса, 18–19 июня 2001 г.) / Укр. нац. ком. молодеж. орг., Всеукр. ассоциация молодых ученых, Ин-т соц. и полит. психологии АПН Украины, Одесск. нац. политех. ун-т – О.: ІСЦ, 2001. – Т. 1. – С. 32–35.

34. Аніщук Н. В. До проблеми нелегальної міграції жінок з України / Н.В. Аніщук // Актуальні проблеми держави і права: Зб. наук. пр. за матеріалами 9-ї (59-ї) звітної наук. конф. проф.-викл. і асп. складу ОНЮА, присвяченої четвертій річниці присвоєння ОНЮА статусу національної (Одеса, 22–23 квіт. 2004 р.) – О.: Юрид. л-ра, 2004. – Вип. 22. – С. 134–139.

35. Аніщук Н. В. Про правову легалізацію абортів в Україні / Н.В. Аніщук // Правове життя сучасної України: Тези доповідей 9-ї звітної наук. конф. проф.-викл. і асп. складу Одеської нац. юрид. акад. (Одеса, 26 квіт. 2006 р.) – О.: Фенікс, 2006. – С. 46–48.

36. Аніщук Н. В. До історії прийняття Декларації ГА ООН „Про викорінення насильства щодо жінок” 1993 р. / Н.В. Аніщук // Правове життя сучасної України: Тези доповідей 10-ї ювілейної звітної наук. конф. проф.-викл. і асп. складу Одеської націон. юрид. акад. (Одеса, 27–28 квіт. 2007 р.) – О.: Фенікс, 2007. – С. 45–47.

37. Аніщук Н. В. Формування політики гендерного ненасильства в сучасній Україні: проблеми і перспективи / Н.В. Аніщук // Гендерна політика міст: історія і сучасність: Матеріали II міжнар. науч.-практ. конф., 23–24 трав. 2007 р., Харків / М-во освіти і науки України, Упр. у справах сім’ї та молоді Харк. облдержадмін., Харк. обл. орг. ім. О. Теліги, Харк. нац. акад. міськ. госп-ва – Х.: Озон^{TM}-Інвест, 2007. – Вип. 2. – С. 12–16.

38. Аніщук Н. В. Становлення гендерного права та його роль у розв’язанні проблеми гендерного насильства / Н.В. Аніщук // Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету / Наукове видання за матеріалами III звітної наук.-практ. конф. проф.-викл. складу та молодих науковців (Одеса, 28 берез. 2008 р.) / Міжнар. гуманітар. ун-т. – О.: Міжнар. гуманітар. ун-т, 2008. – Вип. 9 – С. 66–69.

39. Аніщук Н.В. До проблеми запровадження „гендера” у право України: теоретичний аспект / Н.В. Аніщук // Правові системи суспільства: сучасні проблеми та перспективи розвитку: Матеріали IV Всеукр. науч.-практ. конф. (Кіровоград, 18 квіт. 2008 р. / Кіровоградський інститут розвитку людини „Україна” – Кіровоград, КІРОЛ „Україна”, 2008. – С. 6–10.

40. Аніщук Н. В. Типологія основних форм гендерного насильства / Н.В. Аніщук // Правове життя сучасної України: Тези доповідей Всеукр. наук. конф. (Одеса, 18–19 квіт. 2008 р.) / Одеська нац. юрид. академія. – О.: Фенікс, 2008. – С. 82–83.

АНОТАЦІЯ

Аніщук Н. В. Правові засоби викорінення гендерного насильства в Україні: історико-теоретичний аналіз. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. – Одеська національна юридична академія, Одеса, 2008.

Дисертацію присвячено комплексному та системному історико-теоретичному аналізу проблеми гендерного насильства під кутом зору висвітлення правових засобів його викорінення в Україні. Гендерний підхід, покладений в основу дослідження, руйнує традиційні погляди, за якими тема насильства за ознакою статі в юриспруденції висвітлювалася переважно з позиції кримінального права та кримінофамілістики, що виключало її розгляд у рамках гендерного права. Надаються науково обґрунтовані положення, висновки й пропозиції, які відкривають нове бачення цієї проблеми крізь гендерно-правовий вимір у контексті соціостатевої дискримінації та гендерної нерівності.

Ключові слова: гендерне насильство в Україні, правові засоби викорінення гендерного насильства, гендерне право, гендерні правовідносини, гендерна дискримінація, гендерна рівність, рівноправ'я статей, права жінок.

АННОТАЦИЯ

Анищук Н. В. Правовые средства искоренения гендерного насилия в Украине: историко-теоретический анализ. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук по специальности 12.00.01 – теория и история государства и права; история политических и правовых учений. – Одесская национальная юридическая академия, Одесса, 2008.

Диссертация посвящена историко-теоретическому анализу правовых средств искоренения гендерного насилия в Украине. Специфика представленной работы состоит в том, что она является первым в отечественной юриспруденции комплексным и системным исследованием, в котором предпринята попытка рассмотрения данной проблемы в контексте формирования гендерного права, выступающего также новым юридическим направлением в Североамериканских, Скандинавских и других странах Евросоюза в конце XX – начале XXI ст. Главным предназначением гендерного права является решение широкого круга теоретических и практических проблем законодательного обеспечения и реализации равных прав и возможностей женщин и мужчин, среди которых немаловажное место отводится и рассмотрению проблемы гендерного насилия с точки зрения

гендерного неравенства и дискриминации по признаку пола.

Определяющую роль в современном видении исследуемой проблемы играет использование новых возможностей методологии юридической науки, в частности гендерного подхода, позволяющего переосмыслить традиционные взгляды, сложившиеся в юриспруденции, в соответствии с которыми тема насилия по признаку пола освещалась преимущественно с позиции уголовного права и криминофамилистики, что исключало ее рассмотрение сквозь параметры прав женщин в контексте прав человека.

Нашел отражение комплекс вопросов, связанных с рассмотрением концептуальных основ становления и развития гендерного права, в рамках которых обосновывается необходимость фундаментализировать теоретическую базу изучения правовых аспектов гендера как сложного социального конструкта. Теоретическое развитие проблемы опирается на исследование понятийного аппарата гендерного права, обосновывая взаимосвязь между гендерным насилием и дискриминацией по признаку пола. Констатируется, что этот вид насилия укрепляет стереотип гендерных ролей и способствует распространению неравноправных гендерных отношений внутри сообществ, являясь формой гендерного неравенства.

Основное внимание сосредоточивается на комплексном исследовании правовых средств разрешения данной проблемы. С этой целью анализируется содержание исторических памятников отечественного права, заложивших фундамент защиты прав женщин от различных видов насилия, в том числе по гендерному признаку. Немаловажная роль отводится исследованию базовых международных документов в сфере прав женщин в контексте искоренения гендерного насилия, на основании которых формулируется вывод о том, что данная проблема получила всемирное признание лишь в последние два десятилетия с принятием в 1993 г. Декларации ГА ООН “Об искоренении насилия в отношении женщин”, под влиянием которой начиная с 1999 г. ежегодно под эгидой Организации Объединенных Наций проводится всемирная акция “16 дней противодействия гендерному насилию”, временные рамки которой охватывают период с 25 ноября (Международный день борьбы за ликвидацию насилия в отношении женщин) по 10 декабря (Всемирный день прав человека).

Формулируется ряд предложений и рекомендаций, которые могут быть использованы украинскими парламентариями в процессе гендерного правотворчества. В частности, исходя из правового опыта зарубежных стран, предлагается внести изменения и дополнения в Закон Украины „Об обеспечении равных прав и возможностей женщин и мужчин” (2005) с целью включения новой статьи „Гендерное насилие”, а в перспективе принять Гендерный кодекс Украины, который стал бы первым систематизированным отечественным законодательным актом, регулирующим и сферу искоренения гендерного насилия как проявления гендерного неравенства.

Результаты исследования могут быть применены в практической деятельности центральных и местных органов исполнительной власти в сфере правового обеспечения равных прав и возможностей женщин и мужчин, правоохранительных органов при разрешении проблемы гендерного насилия. Сформулированные

теоретико-методологические положения, выводы и рекомендации могут способствовать процессу разработки нового курса в отечественной юриспруденции – “Теория гендерного права”, а также быть применены в иных направлениях гендеристики – гендерной психологии, гендерной социологии и др.

Ключевые слова: гендерное насилие в Украине, правовые средства искоренения гендерного насилия, гендерное право, гендерные правоотношения, гендерная дискриминация, гендерное равенство, равноправие полов, права женщин.

SUMMARY

Anishchuk N.V. Legal means of gender violence eradication in Ukraine: historical and theoretical analysis. – Manuscript.

The thesis stands for a Doctor’s degree in Law, speciality 12.00.01 – theory and history of state and law; history of political and legal doctrines. – Odesa National Academy of Law, Odesa, 2008.

The thesis is devoted to complex and system, historical and theoretical analysis of gender violence problem taking into consideration the legal means of its eradication in Ukraine. The gender approach, as a principle of research, destroys conventional views according to which the theme of sex violence in jurisprudence was interpreted mainly from position of criminal law and criminofamilistik that excluded its consideration within the gender law. There are science-based regulations, conclusions and proposals which reveal a new view of this problem through gender and law dimension in context of social and sex discrimination and gender inequality.

Key words: gender violence in Ukraine, legal means of gender violence eradication, gender law, gender legal relationship, gender discrimination, gender equality, sex equality of rights, women’s rights.